

GÖNCZI AMBRUS

A Honvédmenház előkészítésének, építésének és működtetésének nehézségei (1869–1882)

Kevés olyan eseménysorozat van a magyar történelemnek, mely mindenki számára egyértelműen a haza és haladás, a progresszió és igazságosság, a hazaszeretet és önfeláldozás fogalmait testesíti meg. Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc kétséget kizáróan egyike ezeknek. Európa és Észak-Amerika 18. és 19. század polgári forradalmi, polgárháborúi, szabadságküzdelmek akár sikeresnek bizonyultak, akár rövid időn belül véget értek, mély nyomokat hagytak az adott társadalom szinte minden rétegében. Ahol a szabadságért, a polgári jogegyenlőségért folytatott harc győzni tudott, ott szinte azonnal megkezdődött a küzdelemben résztvevők tevékenységének megőrzése, illetve olyan szervezetek alakítása, melyek a különböző ütközetekben, harcokban megsebesült katonák segélyezését akarták biztosítani. Azokban az országokban, ahol a függetlenségért vívott harc elakadt, elbukott vagy csak részben ért el eredményeket, hosszabb időnek kellett eltelnie ahhoz, hogy az államhatalom által ellenőrzött emlékezetpolitika lehetővé tegye a hagyományörzés és segélyezés kereteinek megteremtését. Magyarországon a szabadságharc leverését követő több mint egy évtized elsősorban az elnyomás, a titkosrendőr-hálózat és retorzió jellemezte mindennapok elviselésével telt. Ahogy azonban a császári erőszak enyhülni kezdett, szinte azonnal létrejöttek azok az egyesületek, melyek a '48-as hagyományok őrzését tűzték ki célul. A Pesti Honvédségélyező Egylet 1861. január 20-án alakult meg. Elnöke Rohonczy Lipót huszárezredes, pénztárosa Vidats János százados, jegyzője Gánóczy Flóris lett. Legfontosabb feladatként a rászoruló volt honvédek, illetve a szabadságharcban elesettek özvegyei és árvái számára történő adománygyűjtést határozták meg.¹ 1861 márciusában Nagykanizsán és Kisvárdán alakultak újabb egyletek, de a frissen összehívott országgyűlés augusztusi feloszlata és az ismét megerősödő osztrák reakció nyomán az addig létrejött honvédegyletek felfüggesztették tevékenységüket (a pesti fel is oszlatta magát, még mielőtt betiltották volna). Az önszerveződés aktuálpolitikai színezetet kapott, és az emigrációs mozgástér pillanatnyi növekedésének hatására (mely az olasz nemzetállam létrejöttének folyamatához, illetve a porosz nagyhatalmi érdekérvényesítés erősödéséhez kötődött) titkos szervezkedés alakult. 1866 második felében azonban Ausztria Poroszországgal és – természetesen elsősorban a porosz hadi sikereknek köszönhetően – Olaszországgal való kiegyezése végérvényesen pontot tett a szabadságharc újramegkezdésére vonatkozó próbálkozások végére. Az 1867-es kiegyezést követően azonban a honvédségélyező egyletek újraalakulását már nem akadályozta semmi, és szinte alig volt olyan nagyobb település, ahol hasonló szervezet ne kezdte volna meg működését. 1867. július 7-én Pesten rendezték meg az első országos honvédgyűlést, amelyen a Buda-

¹ Farkas Katalin: *Perczel Mór és a honvédegyleti mozgalom kibontakozása (1867–1868)*. Hadtörténelmi Közlemények, 123. évf. (2010) 3. sz. 522–561.

Pesti Egyletet bízták meg a mozgalom vezetésével.² Egy éven belül már kilencven honvédegylet működött az országban, és egyre erősebbé vált annak az igénye, hogy veteránotthon, sőt, veteránotthonok létesüljenek azon egykori honvédeknek az ellátására, akik bármilyen okból saját maguk erre már nem voltak képesek.

1868-ban a magyar kormány is lépett a volt honvédek segélyezésének ügyében. Megalakult a Honvédsegélyező Alap Hivatala, mely szabályokat dolgozott ki a segélyezésre vonatkozóan. Igényt nyújthattak be a keresetképtelen, rokkant vagy hatvanadik évüket betöltött vagyontalan volt honvédek, az elhunyt honvédek vagyonnal nem rendelkező özvegyei, valamint a honvédek hátrahagyott árvái, ha azok magukról nem tudtak gondoskodni.³ Életjáról, illetve idősotthonok intézményrendszeréről nem esett szó, érezhető volt, hogy az állam – egyelőre legalábbis – nem akarja hosszú távon pénzügyileg elkötelezni magát az 1848-hoz köthető rokkant- vagy idősgondozás kérdésében.

Az Országos Központi Honvéd Választmány – mely elsősorban a tagszervezetek munkáját próbálta összehangolni – 1869-ben Pesten országos gyűlést rendezett az egyletek számára, és reagáltak a kormány addigi intézkedéseire. Határozatban mondták ki az idősgondozás fontosságát. Vidats János, a márciusi ifjak egykori tagja, a szabadságharcot végigharcoló, majd börtönbüntetést is elszenvedő politikus javaslatára döntést hoztak, hogy Pesten egy rokkantházat építenek, hogy a magukat ellátni már nem tudó idős honvédekről gondoskodhassanak.⁴ A Választmány öt főből álló Menház-bizottmányt állított fel, ennek vezetésével Vidatsot bízták meg.

Szinte azonnal hozzáfekedtek az országos adománygyűjtéshez. Megyei honvédegyletek és magánszemélyek, nagyobb iparvállalatok és kisebb műhelyek, jómódú polgárok és keresettel alig rendelkező szakképzetlen munkások, férfiak és nők, idősek és fiatalok, tehát a társadalom minden rétegét képviselő honpolgárok adakoztak a Menház javára. Sokan nehezen megtakarított krajcárjaikat adták, de voltak, akik több ezer forinttal járultak hozzá a nemes cél megvalósításához. Kossuth Lajos ezer forintot küldött az építkezés javára. Jótékonyági bállok, színi előadások és táncmulatságok egész sora szerveződött, hogy bevételeikkel szintén hozzájáruljanak az építkezés előkészítéséhez. Az adománygyűjtésből a '48-as hősök özvegyei is kivették a részüket, őket Damjanich Jánosné Csernovics Emília vezette.⁵ Fontos adalék, hogy az aradi vértanú özvegye Vidats János feleségének, Csernyus Jozefának a barátnője volt, együtt dolgoztak a különböző bazárok, adománygyűjtő összejövetelek szervezésén.⁶ 1871 tavaszára már több mint 87 ezer forint gyűlt össze, de az építés előkészítéséhez már 1870 nyarán hozzáláttak. Vidats János mint a Menház ügyének legfőbb motorja megkereste Pest előljáróit, és elérte, hogy a város tanácsa ingyen ajánljon fel építési területet. A város

² *Egy nap története*. Nefelejts, 1867. július 14.

³ Farkas Katalin: *Régi honvédek a kiegyezési rendszerben*. Hadtörténelmi Közlemények, 130. évf. (2017) 4 sz. 1017–1055. A tanulmány részletesen foglalkozik a honvédsegélyező Alap Hivatalának szerepével és működésével.

⁴ Farkas Katalin *Vidats János tragédiája* című tanulmányában a Honvédmenházzal kapcsolatos határozatokra is kitér. Farkas Katalin: *Vidats János tragédiája*. Századok, 147. évf. (2012) 5. sz. 1293–1331.

⁵ *Damjanich Jánosné Csernovics Emília életrajza (1819–1909)* – Jeszenszky Imréné Csernovics Lara feljegyzéseit közléteszi Varsányi Péter István. In: *Tanulmányok Csongrád megye történetéből*, 21. Szeged, 1994. 257–274.

⁶ A korabeli hírlapi tudósításokból pontosan nyomon követhető, hogy Csernovics Emília (1819–1909) mint az 1861-ben létrejött Magyar Gazdaasszonyok Egyesületének alapítója és az 1868-ban átadott leányárvaaház egyik vezetője milyen jelentékeny módon járult hozzá a Honvédmenház számára szervezett jótékonyági események előkészítésében.

vezetése az Orczy kert mellett egy az Üllői útra néző nagy alapterületű telket javasolt Vidatsnak, aki örömmel mondott igent.⁷ Az általános lelkesedést és az ügy előre menetelét azonban több nem várt akadály lassította 1870 őszétől. Pest közgyűlése 1870. augusztus 31-i ülésén Tavasz Endre⁸ képviselő javaslatára úgy határozott, hogy a város anyagi helyzete miatt csupán évi 500 forinttal járul hozzá az adományozáshoz, hiszen a helyszínt úgyis Pest biztosítja majd.⁹ Decemberben ugyanez a képviselőtestület talán ennél is figyelemfelkeltőbb határozatot hozott. Ők még tavasszal saját Menház-különbizottságot állítottak fel. Ez a grémium 1870 végén azt javasolta, ne épüljön rokkantotthon, praktikusabb, ha a már addig összegyűjtött pénzüsszezből minden rászoruló a saját lakásában vagy lakóhelyén részesül idősgondozásban (egyébként ez az álláspont nagyjából ugyanazt az elvet képviselte, melyet a Honvédség-élelmező Alap Hivatala). Pest város közgyűlése erre reagálva úgy határozott, felszólítja a Központi Honvéd Választmányt, hogy állítson össze egy költségvetés-tervezetet. Ez alapján fog majd a főváros dönteni az ingatlan ingyenes biztosításáról vagy egy esetleges visszalépésről.¹⁰ A Választmány ekkor elbizonytalanodott, több tag pedig felvetette, hogy az önálló veteránotthon helyét nem kellene feltétlenül Pesten kijelölni. Az Orczy-kert melletti ingyenes telek ügye is lekerült a napirendről, a városvezetés barátságatlan lépéseire válaszul a Központi Honvédegylet nem fogadta el az Üllői úthoz közel eső ingatlant. A Gáspár András, Domahidy Ferenc, Papp Lajos és Várady Gábor alkotta külön honvédbizottság, melyet még 1870 tavaszán a szóba jöhető helyszínek megvizsgálása céljából hoztak létre, 1871 elején több Pesten kívüli területre is ellátogatott. Tétényben (ma Nagytétény, a XXII. kerület része) megtekintették a gróf Hugonnay Kálmán által felajánlott kastélyt (ma a Nagytétényi Kastélymúzeum épülete), és elutaztak Aszódra, ahol a gróf Keglevich György¹¹ és Beniczky Ödön felajánlására előkészített épületet, a Podmaniczky-kastélyt¹² vizsgálták meg. A tétényi kastély nem igazán nyerte el a vizsgálóbizottság tetszését, mert ugyan ötvenhat lakószobával rendelkezett, külön épületrésszel konyha és mosókonyha számára, valamint egy fedett pavilonnal a hatalmas zöld, fával és bokrokkal benőtt terület közepén, de az épület általános állapota elszomorítóan rossz volt. A vételár 80 ezer forintba rúgott, a felújítás szükségessége miatt pedig a végösszeg jelentősen emelkedett volna. Az aszódi kastély ezzel ellentétben nagyon fellelkesítette a bizottság tagjait. Itt hetvennégy lakóhelynek alkalmas szobát számoltak össze, és úgy kalkuláltak, hogy akár 300 öreg honvédot is el lehetne szállásolni egyszerre. 1871. február 8-i jelentésükben azt javasolták, hogy ez a kastély legyen a végleges megoldás: az épület jó állapotban van, a felújítási munkálatok kivitelezésével egy időben a veterán honvédek szinte azonnal beköltözhetnének, nem kellene egy új otthon elkészültére várni.¹³ A jelentés végén Vidats János rögzítette különvéleményét, melyben a kastély állapotára vonatkozó megállapításokkal ugyan egyetértett, de felhívta a figyelmet az Országos Honvédegylet

⁷ Szakács Margit: *Vidacs János politikai pályafutása 1867–1873*. Folia Historica, 2. évf. (1973) 86.

⁸ Tavasz Endre (1824–1882) 1849 májusától hadnagyként szolgált a komáromi újonc-telepen. A komáromi vár őrségével tette le a fegyvert. Budapest-Ferencváros országgyűlési képviselője volt 1869–1872 között. Képviselőségét éppen Vidats János ellenében szerezte, fenti javaslatát feltételezhetően Vidats iránt érzett ellenszenvé is befolyásolhatta. Vidats, aki az 1848-as Párt színeiben indult, végül a dunapataji választókerületet megnyerve jutott be az Országos 1848-as Párt színeiben a képviselőházba.

⁹ *Helyhatóságok*. Budapesti Közlöny, 1870. szeptember 2.

¹⁰ *Helyhatóságok*. Budapesti Közlöny, 1870. december, 8.

¹¹ Annak a Keglevich Gyulának a fia, akit 1848 nyarán a Heves megyei nemzetőrség századosává neveztek ki, majd decembertől a felső-tiszai hadtestnél szolgált honvéd hadnagyként.

¹² A kastély 1738 és 1773 között, több építkezés során nyerte el az 1870-es években ismert formáját.

¹³ *Honvéd-meház ügye*. Honvéd, 1871. április 27.

1869-ben hozott határozatára, mely a Menház helyszíneként Pestet jelölte meg. A helyszín kérdésében ezt követően több mint öt hónapig nem tudtak dönteni. Vidats János ragaszkodott a fővároshoz, sőt új, konkrét telket is javasolt megvételre a Soroksári út mentén (a mai Soroksári út 114. alatt), ellenzéke viszont az aszódi kastélyt támogatta. 1871. május 7-én, hosszas vita után, a Központi Honvédegyelet választmányi ülésén született meg a végleges döntés, mely egyben kompromisszum is volt: a Menház a fővárosban kap helyet, méghozzá egy újépítésű házban, a Soroksári út mentén, ott, ahol a lóvasúti közlekedés mindenki számára elérhetővé teszi a helyszínt.¹⁴ Az összegyűlt pénzt, melynek egy részét addig Vidats János először a Vidats István-féle Gépgyár számláján, majd a Ferenc- és Józsefvárosi Takarékpénztár elnökeként egyedül kezelte, ötagú bizottság felügyelete alá helyezték, és kötelezték a tagokat, hogy félévenként jelentést tegyenek, melyet a napisajtóban is megjelentetnek. Az országos adakozás eredményeként összegyűlt 87 ezer forintból a bizottság 23 ezer forintot elkülönített, és a Soroksári úti terület megvásárlását azonnali hatállyal kezdeményezte. Arról is döntöttek, hogy az épületet majd az Országos Honvédegyelet tulajdonaként jegyeztetik be a telekkönyvbe. A bizottság számára egy további feladatot is kijelöltek: a Menházba való felvételnél majd az alábbi sorrendben kell előnyt biztosítani a jelentkezőknek: 1. világtalanok; 2. végtaghiánnyal küzdők; 3. olyan mozgáskorlátozottak, akik saját élelmézésükről nem tudnak gondoskodni; 4. idős koruk vagy krónikus betegségük miatt legyengült állapotúak.¹⁵

A döntéseket követően Vidats János pályázati kiírást jelentetett meg a Honvédmenház megtervezésére a napilapokban, melyre három érvényes tervanyag érkezett június végéig (a határidő rövidsége lehetett az oka, hogy nem jelentkezett több építész).¹⁶ Kauser Lipót és Frey Lajos együtt készítették a pályázatukat, Freund Vilmos és Dötzer (Döczer) Ferenc egyedül – bár utóbbi esetében szinte biztos, hogy Lechner Ödön és Pártos Gyula is segített a tervezésben. Ezt a feltételezést erősíti az a homlokzati látványterv, mely mindhármuk szignóját viseli, és a Kiscelli Múzeum tervtárában maradt fenn.¹⁷ Egyébként éppen e miatt a látványterv miatt a Lechner életművével foglalkozó, de a Honvédmenházra is kiterő több tanulmány neki tulajdonítja a megvalósult épület megtervezését. A Budapest Főváros Levéltárában fennmaradt irat és a korabeli sajtóban megjelent tudósítások azonban biztossá teszik, hogy Dötzer Ferenc volt hivatalosan a tervező és az építést irányító szakember.¹⁸ A lelkes közhangulatra egyébként jellemző volt, hogy a hazai folyóiratok még a győztes pályázat kihirdetése előtt közöltek képeket a Honvédmenházról. Így például Kauser és Frey rajza alapján a *Hazánk s a Külföld* 1871. május 18-i számában látványos fametszet látott napvilágot. A *Vasárnapi Ujság* 1871. június 4-i számában publikált, az előzőtől kissé eltérő, de szintén Kauserhez és Freyhez kapcsolt ábrázolás alapján az olvasó joggal hihette, hogy az említett két építész a ház megálmodója. Az összképet tovább színesíti az, hogy a Hadtörténeti Intézet és Múzeum Fotótára őriz egy szignó nélküli homlokzati tervet, mely leginkább ahhoz a fametszethez hasonlít, melyet a *Magyarország és a Nagyvilág* közölt 1871. október 22-én.¹⁹ Mivel ez arányaiban, beosztásában mind a Kauser és Frey-féle, mind a megvalósult, Dötzer-féle épülettől eltér, megkockáztatható a feltételezés, hogy Freund Vilmos tervezőasztaláról került az említett ismeretterjesztő folyóiratba a Menházról készült grafika. A különböző forrásokból

¹⁴ *A menház ügye*. Ellenőr, 1871. május 8.

¹⁵ *A menház ügye*. Ellenőr, 1871. május 8.

¹⁶ *A menház*. Fővárosi Lapok, 1871. július 4.

¹⁷ Kiscelli Múzeum, Építészeti gyűjtemény, ltsz.: 58.87.1.

¹⁸ Budapest Főváros Levéltára HU BFL - XV.17.b.312 - 2361/1871.; *Rövid hírek*. Fővárosi Lapok, 1871. július 4.

¹⁹ Hadtörténeti Intézet és Múzeum Fotótára – ltsz.: FK 0390.

származó és egymástól néhol jelentősen eltérő illusztrációk megjelentetésének egyik oka természetesen technikai okokra is visszavezethető. A képes folyóiratok történetének éppen abban a korszakában kezdődött a Honvédmeház építésének ügye, amikor nyomdatechnikailag csak fadúcokról készült fametszetek kerülhettek az újságok hasábjaira akkor, ha a szerkesztők azt akarták, hogy az illusztráció és a szöveg együtt, egy oldalon legyen látható és olvasható – a fényképfelvételeknek ezen a módon történő felhasználására még nagyjából tizenöt évet várni kellett. A topográfiai pontosság vagy egy épület esetében az adott terv reprodukciójának hitelessége vagy precizitása az újságok oldalain valószínűleg nem volt elsődleges szempont. Ezzel együtt jelzésértékű, hogy számos, fametszeteket használó folyóirat közölt képet az épületről 1871–1872 folyamán. Még egy példa az eddigiek mellé: 1874-ben jelent meg a *Bal-párti Népnaptár*, mely a majdnem két évvel korábbi átadási ünnepségről közölt tudósítást, az illusztrációként mellékelte fametszet pedig szintén Kauser József és Frey Lipót látványtervét vette alapul, nem pedig az akkor már egy éve álló épület valós képét.²⁰

1871 szeptemberében Vidats János már arról tudósította a pesti olvasóközönséget, hogy hamarosan megrendezik a Menház alapkövetételének ünnepségét. Természetesen pénzadományok fizetésére is biztatta a polgárokat, de azt is kérte tőlük, hogy addig feltve őrzött '48-as emléktárgyaikból adományozzanak néhány darabot, hogy minél több relikvia kerülhessen az alapkö alá.²¹

Az alapkövetételre 1871. október 1-jén vasárnap került sor, amelyet hatalmas érdeklődés övezett. Reggel nyolc órakor kezdtek gyülekezni a Kálvin téren a református templom előtt az ünnepelni szándékozók. A kormányt, illetve az országgyűlést hivatalosan nem képviselte senki, néhány képviselő érkezett csupán a függetlenségi ellenzék soraiból. A pesti céhek és ipari társulatok különféle zászlóikkal azonban ott voltak; így az óbudai hajógyár munkásai, a stájerországi Wendl-fegyvergyár kőbányai fiókgyárának dolgozói külön zenekarral, de megjelentek a pesti önkéntes és városi tűzoltók is, gróf Széchenyi Ödön főparancsnokkal az élükön. Kilenc óra körül megindult a menet. Az élen negyvennyolc fehérbe öltözött lány lépkedett, őket követték az idős honvédek. Utánuk az Országos Honvédegyetek Központi Választmányának tagjai gyalogoltak. Budát és Pestet a két város képviselőtestülete képviselte. Sárközi Ferenc cigányzenekara folyamatosan zenélt közben, ők zárták a sort. A mai Bakáts térre érve, az ünnepi alkalomra odahelyezett tarackok díszlövészel üdvözölték a tömeget. A Concordia gőzmalom előtt a sokaság újra megállt, és ott is hasonló módon, ágyúdörgés mellett masíroztak a cél felé. Tizenegy óra előtt értek a leendő honvédmeház helyéhez. A ceremóniához előkészített tér Soroksári úthoz eső részén már egy mélyedés várta az alapkövet. Előtte ideiglenes pulpitus állt, mely körül székek sorakoztak. Itt foglaltak helyet a volt honvédtörzstisztek, köztük Vetter Antal tábornok, Gáspár András honvéd vezérőrnagy és több ezredes. Először Vidats János mondott beszédet, majd Vetter és Gáspár is köszöntötte az ünneplőket. Ezután Vidats bemutatta azokat az ereklyéket, amelyek az alapkö mellé kerültek: az adakozók névsorát, Kossuth Lajos egy arcképét, a Honvédmeház történetét összefoglaló jegyzőkönyvet, Németh János ezredes, az akkori legidősebb tiszt portréját, Vetter tábornok érdemrendjeit és az október 1-jén megjelent valamennyi hazai napilap egy-egy példányát.²²

Az ünnepséget követően az építkezés ténylegesen megkezdődhetett. 1871 karácsonyára már az épület váza és a tetőszerkezet nagy része is elkészült, 1872. május elején az utolsó

²⁰ *Balpárti Népnaptár*, 1874. Szerk.: Vasgyúró Tamás. Pest, 1874. 40.

²¹ *Meghívás a menház alapkövetelési ünnepélyére*. Községi Jegyzők Közlönye, 1871. szeptember 26.

²² *A menház ünnepélye*. Fővárosi Lapok, 1871. október 3.

ablakokat és ajtókat szerelték be. A nyári hónapokban a homlokzati festésre és az épületdíszek kifaragására jutott idő, miközben Vidats János heti rendszerességgel jelentette meg a folyóiratokban az adományozók nevét és a felajánlott összegeket.²³ Az addig összegyűlt pénz az építkezés előrehaladtával ugyanakkor május közepére nagyrészt elfogyott. 1872 júliusában Vidats kénytelen volt újabb felhívást közzétenni a napilapokban, melyben az adakozás folytatását kérte a lakosságtól, hogy a hamarosan megnyíló Menház működésének anyagi hátterét biztosítsák.²⁴

1872. szeptember 29-én, a pákozdi csata évfordulóján rendezték meg az épület avatási ceremóniáját. Ez az ünnepség nem volt olyan nagyszabású, mint egy évvel korábban az alapkövetel. Az ünnepi menet a Kálvin térről indult, és a Soroksári úton az átadásra váró épületnél ért véget. Az érdeklődők félkörben az épület előtt sorakoztak fel, az építésért felelős bizottság pedig egy emelvényen foglalt helyet. Miután az éljenzések elhangzottak, Vidats János lépett az emelvényre, s hosszas beszédben fejtegette a Honvédménház jelentőségét, egyzersmind köszönetet mondott mindazoknak, kik e nemzeti célra adakoztak. Ezután átadta a Menház kulcsait a Honvédegylet Központi Választmánya elnökének, Gáspár Imre tábornoknak. A tábornoki köszöntő után Feleky Miklós, a magyar Nemzeti Színház tagja (később maga is egyike a Honvédménház parancsnokainak) elszavalta Bajza József Apotheosis című versét.²⁵

A megnyitás után a korabeli napilapok és illusztrált folyóiratok részletesen beszámoltak a Honvédménház külső és belső jellegzetességeiről.²⁶ Az épület leglátványosabb része a Soroksári útra néző főhomlokzat volt. A tetőszint mértani közepén egy nagyméretű korona és a magyar címer alatt egy táblát faragtak ki, rajta az alábbi szöveggel: „Az 1848/49-iki rokkant honvédeknek hálás elismerésül a nemzet egyesei.” A háromszintes épület emeleti ablakai között azoknak a megyéknek a címereit faragták bele a homlokzatba, melyek nagyobb

²³ *Ujdonságok*. Magyar Ujság, 1872. május 5.

²⁴ „Az ige testté vált. Sokat tett és sokat szenvedett honvédeinknek végre van egy menhelyük. Ámde ez csak az első lépés, a hajlék megvan, de most arról is kell gondoskodni, hogy lakói, ha nem is kényelmesen legalább nélkülözések nélkül benne meg is élhessenek. Legyen tehát szabad édes reményt táplálnunk, miserin a magyar hazának lelkes leányai és fiai, akik e menhelyt létesítették, párt, vallás, rang és korkülönbség nélkül hozni fognak még áldozatot, amennyi szükségéges arra, hogy e menház épülete szép és nemes céljának megfelelőhessen, még pedig mentül előbb, mert ne felejtsük, hogy aki nyomorral küzd, az nem várhat. Siessünk tehát! Tegyük gyorsan amit tenni szándékozunk Alólírt bizottság a jelzett feladat megoldását akként véli legcélszerűbben és leggyorsabban eszközölhetőnek, ha az ország törvényhatóságai, kerületei és városai néhány, vagy legalább egy-egy rokkant honvédek ellátását alapítványig elvállalni, vagy ha ezért bár csekély összeget is évenként biztosítani kegyesek lesznek. Nemzeti ügyünk nyomorral küzdő mátyrjainak hálája fog kísérni minden e célra hozzánk érkezendő bármilyen csekély adományt! Azon erős hitben, hogy szózatunk viszhangra találand az egész hazában, tisztelettel felkérjük ebbéli becses választát a bizottság elnökéhez (Pest, ferencz-külváros, 2 nyul-utca, 8. sz. a.) mentül előbb intézni kegyeskedjék. Kelt Pesten, május hóban 1872. tisztelettel és honfíui üdvözléssel az ország honvédegyletei által kiküldött építési bizottság nevében Kúknél Ignác Vidacs János.” *A Honvédménház ügyében*. A Hon, 1872. május 17.

²⁵ *Fővárosi hírek*. Fővárosi Lapok, 1872. október 1.

²⁶ „Az 1848-49-ki rokkant honvédeknek hálás elismerésül a nemes egyesei.” Magyar Ujság, 1872. október 1.

A pesti honvédménház. Magyar Polgár, 1872. október 3.

A honvéd menház ünnepélyes átadása. Pesti Napló, 1872. szeptember 30.

A honvédménház ünnepélyes megnyitása. A Hon, 1872. szeptember 30.

Az átadási ünnepségről részletes tudósítást közölt még a *Magyar Újság*, a *Magyar Polgár*, a *Pesti Napló*, az *Ellenőr* és *A Hon* októberi első száma.

összeggel támogatták a Menház építésének ügyét. Az épület tetősarkait, illetve a parapetet a sarkok között egyenlő távolságban két-két páncélruhába öltöztetett férfialak díszítette. Az első emelet homlokzati síkjából egy díszerkély emelkedett ki, melyet négy oszlop tartott, a földszinti részen pedig egy lépcsősor vezetett a főbejárathoz. Itt belépve egy előterembe jutott a látogató, ahonnan egyszerű lépcsőház vezetett az emeletre. Ahogy azt a megnyitást követően több folyóiratban is nehezményezték, Dötzer Ferenc egy a pincszinten kialakított félemelettel próbálta a lakószobák számát bővíteni.²⁷ A szuterénlakások belmagassága kisebb volt, mint a földszinti és emeleti szobáké, a levegő pedig csupán kisméretű pinceablakokon keresztül juthatott a szobákba. Egy-egy szinten tizenkét lakószobát rendeztek be. A szobák között volt egyszemélyes, illetve két-három lakót befogadni tudó. Ugyan az épületnek volt egy kis alapterületű belső udvara, de minden lakószoba ablaka a szabadba nézett, így elsősorban a természetes fény biztosította a helyiségek világítását. A már említett emeleti díszerkély a legnagyobb teremhez csatlakozott, mely tanácsteremként szolgált, de ünnepek megtartására is alkalmas volt. A Honvédmeházban ezenkívül közös ebédlő, külön tisztí étkező, számtisztí iroda, parancsnoki szoba és fogadóterem, valamint a szuterén szinten nagy alapterületű konyha, mosóhelyiség és éléskamra biztosította a mindennapi működéshez szükséges feltételeket. Az építés nagyjából 75 ezer forintot emésztett fel.

Az épület tehát készen állt az agg honvédek fogadására, de az anyagi helyzet nem engedte meg, hogy teljes kapacitással működhessen. Az első évben csupán hét lakó ellátására futotta a Honvédsegélyező Egylet által a Menház-bizottság kezelésébe utalt Menház-alap (amely ekkor 18 ezer forinttal rendelkezett) kamataiból. A szobák berendezése hiányos volt, a napi élelmiszerellátást sem tudták megoldani. A hét agg honvédot egy házaspár látta el, az eredeti tervek szerinti rendszeres orvosi felügyeletet pedig egyszerűen nem tudták finanszírozni. A Központi Választmány vizsgálóbizottságot állított fel, mely három egymást követő hónapban felkereste a Menházat és személyesen tájékozódott.²⁸ 1873 nyarán és őszén a korabeli sajtótermékekben gyakorta jelent meg kritikus hangvételű cikk az intézmény működési hiányosságairól. Vidats János pozitív szerepét megkérdőjelezték, még olyan állításokkal is találkozhatott az olvasóközönség, melyek szerint több ezer forinttal nem tud elszámolni.²⁹ Vidats, aki a Honvédmeház parancsnoki tisztét is betöltötte, 1873. november 10-én öngyilkosságot követett el. Tettének legfőbb oka a Ferenc- és Józsefvárosi Takarékbank és családi vállalata, a Vidats-féle mezőgazdasági gépgyár csődje lehetett, melyeknek vezetője volt, valamint az 1860-as évek több konfliktusa (nem utolsósorban a Honvédmeház létrehozatalával járó harcok), de felesége 1873 nyarán bekövetkezett halála is bizonyára közrejátszottak tragikus döntésében.³⁰ A vizsgálóbizottság, talán kegyeleti okokból is, végül nem találta felelősnek Vidatsot a helyzet illetően alakulásában, és javaslatot tett a Menház működését biztosító alap növelésére, illetve az adománygyűjtés folytatására. 1874 tavaszára az összegyűlt pénzadomány újabb tíz rászoruló öreg honvéd felvételét tette lehetővé. A Menház-alap 1874 márciusában értékpapírokban és készpénzben több mint 32 ezer forinttal rendelkezett, ami

²⁷ *Fővárosi hírek*. Fővárosi Lapok, 1872. október 2.

²⁸ *Egyletek és társulatok*. Budapesti Közlöny, 1873. szeptember 24.

²⁹ *Vidats János nyilatkozata*. Községi Jegyzők Közlönye, 1873. március 25.; *Közintézetek, egyletek*. Politikai Ujdonságok, 1873. augusztus 6.

³⁰ Vidats nyílt ellentéte Perczel Mórral (1867 júniusától a pest-budai honvédegyelet elnöke, majd az Országos Honvédegyelet Központi Választmánya elnöke) és Mikár Zsigmonddal (ugyanennek a Központi Választmánynak a jegyzője) közismert volt, az utóbbi azt terjesztette róla, hogy 1866-ban a porosz kormánytól titokban pénzt kapott, de azzal nem számolt el. Farkas: *Vidats János tragédiája*, 1300.

felvillantotta annak lehetőségét, hogy belátható időn belül mind a nyolcvan férőhelyet betölthetik majd. 1874 októberében már mintegy 37 ezer forint volt a kiadás-bevétel utáni egyenleg, és harminchat lakót tudtak ellátni a Menházban. A működést irányító bizottmány ettől az évtől az alábbi személyekből állt: Földváry Albert alezredes (elnök), Szathmáry Mihály őrnagy (pénztárnok), Krivácsy József ezredes (ellenőr),³¹ Tassy László őrnagy, Feleky Miklós százados és Gánóczy Flóris százados (bizottsági tagok).

1875 októberében I. Ferenc József király ötezer forintnyi adományt tett a Honvédménház javára, sokak számára meglepetést, akár meghökkenést is okozva ezzel a cselekedetével, de ezzel lehetővé tette, hogy már hatvan veterán kapjon szállást a Menházban. A királyi adomány akkora örömet okozott a bizottmány két tagjának, Földváry Albert elnöknek és Gánóczy századosnak, hogy külön nyilatkozatban kérték Isten áldását az uralkodóra és az uralkodóházra.³²

Újabb három év elteltével az idősothtonnal kapcsolatos gondok azonban még mindig nem oldódtak meg. 1878-ban ugyan már hatvanhat lakója volt az intézménynek, az Országos Honvédegylet az év októberében mégis újabb vizsgálóbizottságot küldött a helyszínre. A Németh Albert³³ elnöklete alatt megjelent grémium személyesen győződött meg arról, igazak-e azok a híresztelések, melyek rossz gazdálkodásról, a rokkant honvédekkel szembeni túl szigorú bánásmódról szóltak. A veteránok által elmondottakból és a további vizsgálatból kiderült, hogy a menházban a megnyitás óta tapasztalható hiányosságok közül a legtöbb még mindig megoldatlan. A bizottság tagjai különösen megütköztek azon, hogy a Menház költségen vásárolt, majd nevelt sertéseket a gondnoki feladattal megbízott házaspár eladta különböző városi piacokon, míg a rokkant honvédek csupán száraztésztás ételeket kaptak. A napi kenyér- és húsadagot is rendkívül kicsinek ítélték a vizsgálat során. Különösen súlyos visszaélésként értékelték, hogy korához és egészségi állapotához képest kifejezetten nehéz munkára kényszerítettek sok öreg honvédot. Havat lapátoltattak telente velük, s még az egészen gyöngye testalkatúakkal is elvégeztették a konyhakerti munkákat. A vizsgálat arra is fényt derített, hogy öten az embertelen bánásmód miatt megszöktek a menházból. Az állandó parancsnok hiánya volt az egyik jól tetten érhető oka a gondoknak, de a menház működésének pénzügyi háttere, annak hosszú távon nehezen tervezhető volta állt leginkább a hiányosságok hátterében.³⁴

Az Országos Honvédegylező Egylet, mely a Menház-alap tulajdonosa volt, megpróbált kormányzati segítséget kérni, ez azonban egy több mint két évig tartó konfliktus kezdetét jelentette. 1879. március 23-án az országgyűlésben Novák Gusztáv képviselő azt javasolta, hogy a Honvédegylező Egylet támogatására előírányzott 45 ezer forintnyi állami támogatásból 5 ezer forintot célozzon a Honvédménház részére különítsenek el. Ezt Tisza Kálmán miniszterelnök elutasította, a képviselők pedig nem szavazták meg a javaslatot. A kormánypárti oldalon többen felvetették, hogy mivel a Honvédménház működtetése és az ott élők

³¹ Krivácsy József (1821–1903) 1848 júniusában főhadnagyi rangban kezdte a 10. honvédszászlóaljnál és alezredesként a komáromi erőd tüzérparancsnokaként fejezte be a szabadságharcot 1849 októberében. 1851. december 9-én a Makk–May szervezkedés részeseként letartóztatták, halálra, majd tíz év sáncmunkára ítélték. 1857-ben szabadult, 1859-ben emigrált, ezredesként szolgált az olasz királyi hadsereg tüzérségénél. A kiegyezés után hazatért, és bekapcsolódott a honvédegyleti mozgalomba.

³² *Köszönetnyilvánítás a királyi kegyadományért.* A Hon, 1875. május 1.

³³ Németh Albert (1820–1887) nemzetőr őrnagy 1849-ben, a kiegyezést követően a Heves megyei függetlenségi ellenzék vezető személyisége.

³⁴ *Hírek – az országos honvédegyletről.* Ellenőr, 1878. október 9.

ellátása folyamatosan akadozik, az egyedüli megoldás az intézmény teljes állami felügyelet alá helyezése.³⁵

1879. augusztus 14-én az Országos Központi Honvédegyesület ülést tartott, melyen Krivácsy József ezredes kénytelen volt beszámolni arról, hogy a Honvédmeházban folyamatos a berendezési tárgyak és egyéb eszközök rongálása és elidegenítése. Egy újabb vizsgálóbizottság felállításáról döntöttek, majd határozatban mondták ki, hogy megszüntetik az addig működő Menház-bizottságot, s az Országos Honvédegyesület Központi Választmányára közvetlenül átveszi az épület fenntartásának feladatát.³⁶

1879. október 12-én Országos Honvédegyűlést tartottak Budapesten, természetesen a Honvédmeház ügye volt a legfontosabb napirendi pont. Az elhúzódó és személyeskedésig jutó vita elsősorban a felelősség kérdése körül zajlott. A megszüntetett Menház-bizottság több tagja visszautasította az őket ért vádakot (többek között nem fordítottak kellő figyelmet a bevételek és kiadások egyensúlyban tartására, nem követték napi szinten a Honvédmeházban történt eseményeket, így az agg honvédekkel való rossz bánásmódról sem volt kellő ismeretük).³⁷ A gyűlés végül olyan a határozattal zárult, melyben egyfelől felszólították az ország lakosságát, hogy folytassák a Menház javára az adományok küldését, másfelől az országgyűlést arra kérték, alkossanak törvényt önálló, független Honvédmeház-alap létesítéséről, s ezenkívül egyszeri, 10 ezer forintos segílyt utaljanak a Honvédmeház számára.³⁸ Az első határozatra sokan reagáltak pozitívan országszerte, a napilapok ismét sorozatosan számoltak be pénzadományok beérkezéséről, a második határozatról azonban már megszületésekor tudni lehetett: a képviselőház a kormány akaratával szemben nem fog törvényt hozni. Az ügy 1880 tavaszán folytatódott, amikor az országgyűlés április 27-i ülésén a költségvetés honvédelmi tételeinek tárgyalásánál a kormányt képviselő előterjesztő beszámolt az Országos Honvédegyesület Központi Választmányának 10 ezer forintnyi segílyt kérő beadványáról. Az előterjesztő elmondta, hogy a pénzügyi bizottság az ügyet megtárgyalta, és az alábbi javaslattal élt az országgyűlés felé: „...az utasítsa a kormányt, hogy érintkezésbe tevéen magát a honvédegyesület országos központi választmányával, igyekezzék azzal oly megállapodásra jutni, mely szerint a honvéd-meház és annak alapjai országos gond és kezelés alá adassanak. Ez megtörténvén, mindaddig, míg jogos igénynyel bíró 1848–1849 ik évbéli rokkant honvédek találkoznak, azokból a honvédmeházban annyi láttassák el, a mennyit az befogadni képes, midőn pedig többé nem lesznek 1848–49-ik évbéli ellátásra szorult honvédek, a meházat és annak alapjait mint országos alapokat a jelenben létező honvédség rokkantjainak ellátására fordítsa.”³⁹ A határozati javaslatot a képviselők elfogadták, ezt az erős üzenetet pedig a honvédelmi miniszter még azzal is megtoldotta, hogy felkért az „államosítással” egyetértő harminckét volt '48-as honvédtisztet, alakítsanak egy újabb Honvédmeház Bizottságot, hogy az vizsgálja meg a jövőbeni átadás-átvétel módozatait. A bizottság elnöke

³⁵ A képviselőház ülése. Pesti Napló, 1879. március 24.

³⁶ A képviselőház ülése. A Hon, 1879. augusztus 15. *Különfélék*.

³⁷ Az országos honvédegyűlés. Pesti Napló, 1879. október 13.

³⁸ Az országos Honvédegyűlés. Fővárosi Lapok, 1879. október 14.

³⁹ A képviselőház ülése april 20-án. Politikai Újdonságok, 1880. április 28.

Ivánka Imre⁴⁰ lett, Mikár Zsigmond,⁴¹ Gorove Antal,⁴² Feleky Miklós pedig részt vett a konkrét javaslat kidolgozásában.⁴³ Az 1880 november közepére elkészült munkaanyag szerint a legfontosabb az, hogy a Menház és annak alapjai kerüljenek át az állam kezelésébe; az állam pedig gondoskodjon arról, hogy az intézményben a lehető legtöbb (de legalább száz) rokkant vagy keresetképtelen honvéd találjon megfelelő elhelyezést és ellátást. Az ehhez szükséges összeget építsék be az állami költségvetésbe. Érzékeny területet érintett a javaslatnak az a pontja, mely a honvédelmi miniszter hatáskörébe kívánta utalni a Menház parancsnokának kinevezését.⁴⁴ Ezek után az addig is pattanásig feszült ellentétek hatalmas nyilatkozatháborúba torkolltak. A Központi Honvédségélyező Egyleten és az Országos Honvédegyetek Központi Választmányán belül is több egymással vitázó csoport alakult aszerint, hogyan képzeltek el a Honvédmenház jövőjének biztosítását. A Krivácsy Józsefhez közel álló tagok az addigi függetlenség megőrzését tartották a legfontosabbnak, a Feleky Miklóst támogatók (vagyis főleg a Buda-pesti Honvédegyet vezetése) azon a véleményen voltak, hogy a Menház működtetését mindenképpen meg kell oldani, akkor is, ha ez a teljes állami tulajdonba kerülést jelenti. A 32-es bizottság javaslatára válaszul a Honvédegyetek Központi Választmánya kizárta tagjai közül Ivánka Imrét, ezt viszont a Buda-pesti Honvédegyet utasította vissza, nem ismerve el az előbbi testület illetékességét. A következő hónapok a különböző bizottságok és ellen-bizottságok viaskodásával teltek, olyan extrém helyzetre is sor került, amikor Ivánka Imre párbajra hívta ki Krivácsy Józsefet, szerencsére az ügy nem jutott el a két volt honvédtiszt összecsapásáig.⁴⁵ A korabeli élclapok gyakorta foglalkoztak a Menház körüli '48-as honvédelmentétek aktuális eseményeivel, és ez azt is mutatta, hogy a veszekedésekre, vitairatok írására fordított energia egyre inkább a neveltség tárgyává tette a veteránott-hon mindennapjait.⁴⁶

A helyzet végül alapjaiban megváltozott 1881 novemberében. Tisza Kálmán miniszterelnök megegyezett a Honvédegyetek Országos Központi Választmányával.⁴⁷ Az intézmény éves fenntartásáról ettől kezdve a magyar kormány, illetve a mindenkori honvédelmi

⁴⁰ Ivánka Imre (1818–1896) 1848 tavaszán előbb nemzetőr százados, majd Batthyány Lajos titkára, részt vett a honvédsereg szervezésében, 1848 októberétől honvédezeres. 1850-ben császári kegyelemmel szabadult, 1861-ben a Határozati Párt tagjaként, majd 1865-től először a Balközép Párt, azután a Szabadelví Párt tagjaként országgyűlési képviselő 1895-ig. 1869–1871 között ő volt az Országos Honvédegyet Központi Választmányának elnöke.

⁴¹ Mikár Zsigmond (1827–1906) a szabadságharc alatt a feldunai hadtestben harcolt. A buda-pesti honvédegyetnek 1867-ben századosként lett alapító tagja és jegyzője. Talán legnagyobb jelentőségű munkája az 1868-ban, majd 1890-ben összeállított és kiadott névkönyve a szabadságharc még életben lévő tisztjeiről.

⁴² Gorove Antal (1822–1881) a szabadságharc idején többek közt a Perczel Mór által vezetett közép-tiszai hadseregben szolgált zászlóalj parancsnokként. 1849 végén besorozták a császári seregbe, ahonnan 1858-ban szerelt le. 1869-től a honvédség állományába került, 1877-ben ezredesként fejezte be katonai pályafutását.

⁴³ *A honvédmenház ügye*. Fehérvári Híradó, 1880. november 16.

⁴⁴ *Egyletek és intézetek*. Pesti Hírlap, 1880. november 5.

⁴⁵ *Hírek a fővárosból*. Hölgyek Lapja, 1880. december 12.

⁴⁶ Az *Üstökös* 1881. október 2-i számában például egy rövid színpadi jelenetet is közölt a Honvédmenház körüli ellenségeskedésekről. A *Borsszem Jankó* is rendszeresen foglalkozott a Menház körüli botrányokkal 1880–1881 folyamán.

⁴⁷ Tisza Kálmán miniszterelnök határozati javaslata, 1881. november 25. Az 1881. évi szeptember hó 24-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai V. kötet. Budapest, 1882. 53. szám: Miniszterelnök határozati javaslata, a honvédmenház és annak alapjai országos gond és kezelés alá vétele iránt, 42.

miniszter gondoskodott. A Választmány, mely addig a túlzott kormányzati befolyástól tartott (beleértve nem csupán a mindenkori parancsnok kinevezésének kérdését, de az öreg honvédek felvételébe való beleszólást is), teljes mértékben meghátrált. A fenntartás költségei évről évre növekedtek, amit a megyei honvédegyletek és a központi vezetőség nem volt képes saját alapítványai révén kompenzálni. A gazdasági helyzet tehát eldöntötte a kérdést.⁴⁸ Az országgyűlés elé kerülő központi költségvetésben ettől kezdve külön fejezet szolt a Honvédmeházról, a honvédelmi miniszter és a belügyminiszter pedig évente közösen adott ki jelentést a működés költségeiről. Már 1882-ben úgy kalkulált a Honvédelmi Minisztérium, hogy az épületben 2 törzstiszt, 8 főtiszt, 20 altiszt és 70 közbetű, összesen tehát 100 rokkant elhelyezését kell megoldani.⁴⁹

A Honvédmeház mindennapjairól, illetve az intézmény működéséről az 1882-ben kezdődő időszak vonatkozásában tudunk teljes képet festeni, érdemes ezért itt foglalkozni ezzel a kérdéssel. A törzstiszteknek eredetileg is külön szobájuk volt, ők kettesével laktak, és ez így is maradt később is. Az altisztek és a közkatonák azonban az első elképzelésekkel ellentétben négyesével laktak. Minden négy fős szobának külön parancsnoka volt, ő felelt a rendért és a tisztaságért. Reggelente ellenőrizte a társak ruházatát, ágyukat és az egészségi állapotukat is. A szobák megfelelő bútorzattal és ágyneművel voltak felszerelve. A Meházban rend és tisztaság uralkodott, a bent lakók szigorú katonai fegyelemben éltek mindennapjaikat. A veteránok ruházatáról a Meház gondoskodott. A fehérnemű, a nadrág, a nyári és téli kabát rendszeres tisztításához külön mosóház állt a lakók rendelkezésére. A tisztai szobák az emeleten voltak, az altisztek és a közkatonák a földszinten és az alagsori részben laktak, az ebédlőt és a kiszolgáló helyiségeket ugyanitt alakították ki. A lakók élelmézését kezdetben önellátó rendszerben oldották meg. A Meház tágas kert vette körbe, ennek a Soroksári út felé néző részén parkot alakítottak ki, jegenyefákat és bokrokat, dísznövényeket ültettek, a hátsó részen pedig igazi konyhakertet építettek ki, ahol a honvédek maguknak természetették a zöltséget. Pest vezetése még 1871-ben 100 gyümölcsfát ajándékozott a Meháznak, így a zöltség- és gyümölcskészlet biztosítottnak tűnt. A terület Gubacsi út felé eső végénél ólakat építettek, ahol disznót és baromfit tenyésztettek, szintén az önellátás jegyében. A konyhakerti növények természetését és az állattartást ugyanakkor 1882-től már nem az idős katonákra bízták, hanem vállalkozóknak adták feladatul, ez pedig elejét vette az élelemmel való esetleges visszaéléseknek.

1885-ben kezdtek hozzá a Honvédmeház és toldaléképületeinek bővítéséhez. Ekkor külön mosókonyhát és további istállókat építettek a Gubacsi út felé eső területen (Kernstock Károly volt a tervező).⁵⁰ 1899-ben a főépület mellett emeltek egy toldalékszárnyat, Kármán Aladár és Ullmann Gyula építészek tervei alapján, így növelve a befogadóképességet. 1901-től a létszám már elérte a 150 főt. Az éves miniszteri jelentések alapján megállapítható, hogy a közkatonák aránya egyre növekedett a kezdeti időszakhoz képest. Míg 1898-ban 15 főtiszt,

⁴⁸ A Honvédmeház alapvagyona az átadási és átvételi jegyzőkönyv szerint 25 463 forint volt 1882. január 1-jén. A Magyar Korona Országainak Állami Zárszámadása az 1882. évre, Budapest, 1883. 139.

⁴⁹ Az 1881. évi szeptember hó 24-ére hirdett országgyűlés képviselőházának irományai V. kötet. Budapest, 1882. 116. szám. Az állandó pénzügyi bizottság jelentése, a magyar királyi honvédelmi minisztérium 1882. évi költségvetéséről, 424–427.

⁵⁰ *Építési engedélyügyek*. Építő Ipar, 1885.

22 őrmester és 33 tizedes mellett 30 közkatonára élt a Menházban, tíz évvel később már a 150 fős létszám kétharmadát a közvétezek tették ki.⁵¹

Ezzel együtt a jelentkezők száma sokszorosán meghaladta a rendelkezésre álló helyek számát, az igények kielégítésére pedig először 1892-ben, majd 1896-ban is felmerült az a gondolat az országgyűlésben, hogy egy második száz férőhelyes veteránotthont is fel kellene építeni a telken.⁵² Az Ugron Gábor és Thaly Kálmán által szorgalmazott javaslatok végül nem valósultak meg, helyettük a már említett toldalékszárny biztosította a létszámnövelést követő férőhely emelkedést. 1899-től a Honvédménház fenntartásának éves költsége 35–40 ezer forintot tett ki.⁵³

1901-től természetesen a Honvédménház kiszolgáló személyzetének számát is növelni kellett. Tizennyolc ápoló, egy főszakács és négy konyhasegéd, illetve két háziszolga dolgozott a Menházban. A lakók egészségi állapotát hetente egyszer a honvédelmi minisztériumból kirendelt orvos ellenőrizte, számára az 1899-es bővítéskor külön vizsgálati pavilont emeltek. Akit kórházi ellátásban kellett részesíteni, azt a Gyáli úton 1897-től működő Honvéd Helyőrségi Kórházba szállították, minden egyéb, nem várt esetben a Menház parancsnokának joga volt egy kerületi orvost azonnali hatállyal a helyszínre rendelni.

Ahogy az idő múlásával csökkent a Honvédménházban élő volt '48-as vitézek száma, úgy alakult át, illetve módosult az intézmény feladatköre. 1920-ban már csupán kilenc idős honvéd élt a Menházban. A honvédelmi miniszter 1920. évi 69.625/12. számú rendeletében elrendelte, hogy az intézmény megüresedett ágyhelyeit ezentúl a világháború harcai során rokkanttá vált tisztekkel, rangosztályba nem sorolt havidíjasokkal, illetve legénységi állományban lévő sérültekkel töltsék be. Az újonnan felvett ápoltak számát ugyanakkor száz főben korlátozták. A menházban elhelyezést nyertek kötelesek voltak a házirendet betartani és hozzátartozóik által is betartatni, ellenkező esetben a menház parancsnokának jogában állt őket eltávolítani.⁵⁴

1925-ben végül az épület neve is megváltozott. Horthy Miklós kormányzó április 27-én kelt 693/K. I. –1925. számú rendelete szerint az intézmény Magyar Királyi Rokkanházzá alakult, és ez szervezeti módosításokkal is járt. A hivatalos megfogalmazás szerint „az 1848/49-es aggharcosok jogai, felvételükre való igénye, sértetlenül fennmaradnak”, de ekkor ennek már csupán eszmei jelentősége volt, mert egyetlen volt '48-as lakó élt még az épületben, Lebó István (ő 1928-ban halt meg).⁵⁵

1938 nyarán újabb átalakítás előkészítése kezdődött meg. A honvédménház és az azt körülvevő telek alkalmasnak tűnt arra, hogy egyfelől az I. Ferenc József lovassági laktanya egy századát a főépület első emeletén szállásolják el, a földszinten kiegészítő alakulatok kapjanak szobákat, másfelől pedig az 1899-ben épített melléképületben huszonnégy katonai gépjármű

⁵¹ A m. kir. honvédelmi és belügyministerek együttes jelentése a honvédménház 1898. évi állapotáról, illetve A m. kir. honvédelmi és belügyministerek együttes jelentése a honvédménház 1908. évi állapotáról. Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai XXVI. kötet. Budapest, 1900. 725. szám: Honvédelmi és belügyi ministereknek együttes jelentése, a honvédménház 1898. évi számadásáról, valamint a honvédménház 1898. évi működéséről és állapotáról. 92–93. Az 1901. évi október hó 24-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai VII. kötet. Budapest, 1902. 230. szám: Honvédelmi és belügyi ministerek jelentése, a honvédménház működéséről és állapotáról az 1901-ik évben, 416–417.

⁵² Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai II. kötet. Budapest, 1897. 33. országos ülés 1897. január 2-án, hétfőn. 288.

⁵³ A M. Kir. Állami Számvevőszék jelentése az 1899. évi zárszámadásról, Budapest, 1900. 256.

⁵⁴ 1920. szeptember 26. Magyar Közigazgatás, 38. évf. (1920) 39. sz.

⁵⁵ Hivatalos rész. Budapesti Közlöny, 1925. július 26.

javítására és tárolására alkalmas helyszínt biztosítsanak.⁵⁶ Végül a főépület megmaradt rokkant háznak, 1941 végén már mintegy a fronton megsebesült mintegy kétszáz katonát szállásoltak el a szobákban. A melléképületet majdnem kétszeresére növelve átalakították, és garázs, illetve katonai gépjármű-szerviz működött a falak között 1944 decemberéig.⁵⁷

Budapest ostroma idején az épület és környezete súlyosan megrongálódott. 1945 júniusában a Közmunkatanács úgy döntött, nincs értelme újraépíteni a volt Honvédmeház épületét.⁵⁸ Az utolsó faldarabokat 1947 elején bontották el, ezzel örökre elpusztítva az 1848-as hagyományok ápolásának szimbolikusan is egyik legfontosabb helyszínét. A terület jelentős részén a Magyar Gyapjúfonó és Szövőgyár I. számú telepe épült ki, mellette összeszerelő csarnok és autószerelő üzem működött a szocializmus évtizedei alatt. Az elmúlt harminc évben az addig előregedett épületeket korszerűbb raktárak és irodaházak váltották fel, a Honvédmeházra pedig egyelőre csupán egy a Gubacsi út felől kialakított bekötőút emlékeztet, melynek hivatalosan Honvédmeház utca a neve. A szabadságharc idős hőseinek otthonául szolgáló épület emlékét méltó módon megőrkítő emlékművel kapcsolatban már megindult ugyan az előkészítő munka, de e sorok írásakor még nem tudható, a tervezett obeliszk mikor lesz látható. Az utókor már nagyon hosszú ideje tartozik azzal, hogy az erre közeledők megtudják, mennyire fontos intézmény állt itt hetven éven keresztül, mintegy felkiáltójelként figyelmeztetve a '48-as hagyományok ápolásának fontosságára.

AMBRUS GÖNCZI

The Challenges of the Development, Construction, and Operation of the Veterans' Home (1869–1882)

There are few chains of events in Hungarian history that universally exemplify the ethos of homeland and progress, justice, patriotism and self-sacrifice. The Revolution of 1848-49 is without doubt one of these. As soon as the political circumstances allowed it for a short time in the Spring of 1861, former soldiers immediately created associations to support the injured or impoverished veterans of the revolution, either financially or otherwise. After 1867 the idea of a veterans' home also surfaced, and in 1896 the national assembly of Hungarian soldiers (Országos Honvédgyűlés) made a decision to create such an institution in Pest. The formal opening of the Veteran's Home took place three years later, on 29th September 1872, but the committee supervising the project formed by the Council of Veteran Associations (Honvédegyletek Központi Választmánya) and headed by János Vidats had to overcome several obstacles during the process. The first decade of the institution was also characterized by several challenges, and many times the committee and the leader at the time came under attack for the faults in the operation of the Veterans' Home. According to the original plans the building was supposed to house 80 people, but by the end of the 1870s the capacity was only 60, while elderly veterans often were not provided sufficient care, and many residents even fled the home. Meanwhile the government held the veteran associations trying to preserve the institution's independence under constant pressure, and at the same time sup-

⁵⁶ *Egyéb hírek*. Honi Ipar, 1941. március 15.

⁵⁷ *A Honvéd Rokkanházban*. Nemzeti Ujság, 1941. december 20.

⁵⁸ *A IX. kerületben 46 rombadőlt épület lebontását rendelte el a Közmunkatanács*. Magyar Nemzet, 1945. június 27.

ported those veteran organizations that would have accepted the government takeover of the Veterans' Home. This did come to pass in 1882, leading to financial stability for the previously struggling institution, and from 1898 it could even increase its capacity. From 1901 150 former soldiers received care and accommodation at 114 Soroksári Road. The number of residents constantly decreased during the 1910s, and from the 1920s the institution also hosted the veterans and the injured of World War I. From 1941 the Veterans' Home partially became a care center for the wounded soldiers of the new war, while a car repair shop also operated on the property. The building unfortunately did not survive World War II, and a memorial for this historically and culturally significant institution is still waiting to be made.